

УДК 371.3:82(07)

Ірина Лазаренко

МОЖЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Для комфортного існування у сучасному соціумі особистість повинна володіти рядом якостей: комунікабельністю, вмінням швидко приймати рішення, здатністю до самоосвіти, оперування й використання інформації, активною життєвою позицією тощо. Для досягнення такого результату державні документи про освіту орієнтують на діяльнісний підхід в освіті й вихованні, визначаючи його як «спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти» [1, с. 2]. Засобом реалізації цих вимог вважаємо інтерактивне навчання як таке, що стимулює пізнавальну активність і самостійність учнів.

Моніторинг останніх наукових досліджень проблеми засвідчує значну увагу до питання інтерактивного навчання з боку науково-освітнянського простору. Переважна більшість учених та вчителів-практиків вбачають широкі можливості інтерактивного навчання у контексті особистісно зорієнтованої освіти. В сфері шкільного вивчення літератури такий підхід помітний у найсучасніших концепціях: контекстного вивчення художнього твору (В. Гладишев), технологізованого вивчення літератури (А. Ситченко), екзистенціально-діалогічного підходу до вивчення літератури в школі (Г. Токмань). Поняття «інтерактивне навчання» широко використовується в освітянському просторі, існує цілий ряд трактувань цього терміну та класифікацій методів такого навчання. Методологічною основою статті послужили вчення В. Гузеєва, А. Гіна, О. Пометун, Л. Пирожено, А. Фасолі, Г. Токмань.

Метою нашої статті є продемонструвати варіанти практичної реалізації інтерактивного навчання на уроках літератури в конкретних методичних умовах, визначивши таким чином не лише їх переваги, а й «підводні камені» та шляхи їх уникнення, визначення перспектив подальшого дослідження.

Подаючи дещо різні визначення терміна, вчені виділяють такі його характеристики: активна взаємодія вчителя й учнів, здатність працювати в діалозі, вміння висловлювати й відстоювати свою позицію тощо. Ми оперуватимемо визначенням, яке подають О. Пометун та Л. Пироженко: «Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це

співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)» [2, с. 7] та доповнимо його характеристикою учнівської діяльності, яку пропонує А. Ситченко: «Активність учня виходить за межі його індивідуальної пізнавальної діяльності й характеризується рівнем партнерських зв'язків з іншими учасниками навчання» [3, с. 79].

На уроках української літератури інтерактивне навчання має потужні можливості для реалізації, адже власне предмет дослідження (художній твір) вимагає діалогового підходу. Теми, підняті письменниками в літературних творах, мають загальнолюдське й особистісне значення, отже, не залишають учня байдужим. Але такий урок, центром якого є виключно вчитель, позбавляє їх можливості висловити власні думки, почути інших, утвердити чи переосмислити власну позицію. На противагу, інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію всіх учасників навчального процесу, перехід на суб'єт-суб'єктні їх стосунки. За допомогою моделювання ситуацій, рольових ігор, групової роботи учні не лише здобувають знання й уміння, а й вчаться займати активну життєву позицію, відстоювати її, у той же час залишаючись коректним і толерантним до думок опонентів, самостійно вирішувати проблеми, проявляти ініціативу тощо.

Система методів і видів інтерактивного навчання на уроках літератури розмаїта та досить міцно обґрунтована теоретично. Метод «Ажурна пилка» використовується на уроках засвоєння нових знань, тобто тоді, коли учням необхідно опанувати значну кількість інформації протягом обмеженого часу. Робота проходить у три етапи. На першому учні, розділені на малі групи, одержують тексти для вивчення. На уроках літератури це можуть бути критичні матеріали, які репрезентують різні іпостасі письменника. Наприклад, під час вивчення творчої біографії М. Хвильового пропонуємо учням такі проблемні групи: «М. Хвильовий – поет», «М. Хвильовий – прозаїк», «М. Хвильовий – публіцист». Протягом визначеного часу школярі опановують матеріал максимально глибоко, застосовуючи прийом «читання з олівцем». На другому етапі відбувається рокировка – перехід учасників однієї групи до інших. У новостворених об'єднаннях кожен учень постає експертом з одного питання: він розповідає все, що дізнався про письменника із роботи у попередній групі. Слухачі занотують необхідні дані та ставлять питання інформатору. На третьому етапі учні повертаються до попередніх груп, розробляють графічну модель всього почутого, створюючи таким чином цілісне уявлення про творчу біографію М. Хвильового. Переваги методу «Ажурна пилка» очевидні: він може замінити лекцію, яка часто є пасивним методом навчання, допомагає опрацювати значну кількість матеріалу та узагальнити його, сприяє формуванню вміння вчитися навчаючи, виховує взаємодопомогу та відповідальність. Поряд з цим метод має певні недоліки: інформація не буде повною, якщо не здійснити її узагальнення.

Щоб цього уникнути, вчителеві необхідно раціонально розподілити навчальний час, слідкувати за дотриманням часового цензу та запропонувати такі прийоми узагальнення як графічна модель (чи її варіації), гронування тощо. Також слід застерегти, що учні можуть подавати учасникам другої групи неповну чи спотворену інформацію, тому, очевидно, слід передбачити коректне втручання вчителя в цей процес.

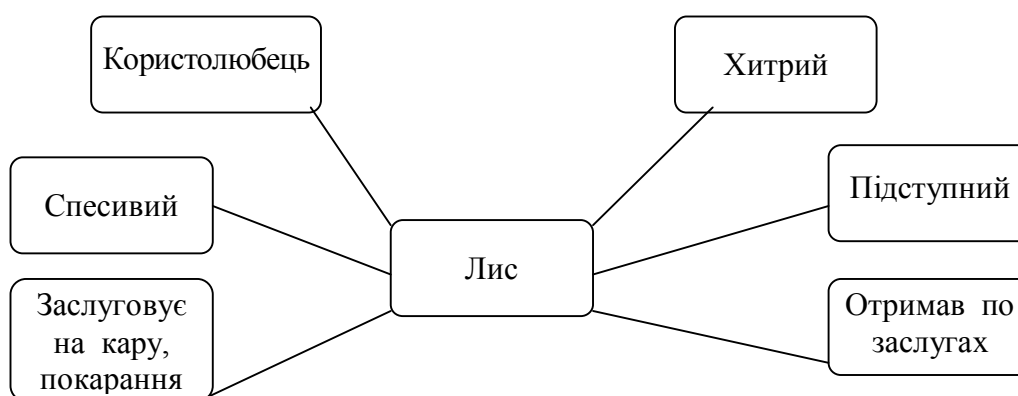
Метод «Symbolum» використовуємо на узагальнюючому етапі уроку або під час підсумових оглядів. Суть цього методу полягає в підборі символу до вивченого художнього твору. Так, уособлювати «Intermezzo» М. Коцюбинського буде, на думку учнів, розлоге поле пшениці, драму В. Винниченка «Чорна Пантера та Білий Ведмідь» – пусте дитяче ліжечко, «Дім на горі» В. Шевчука – мужчина-диявол чи оповита туманом будівля на високій скелі, «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого – гроші тощо. Використання цього методу розвиває в учнів асоціативність, активізує художнє мислення, яке є просто необхідним для вивчення літератури, привчає віднаходити головне, звертати увагу на деталі тексту, розвиває навички креативного мислення. У той же час цей метод буде недоречним, коли вчителеві необхідно перевірити рівень фактичних знань з літературної теми. Окрім того, метод «Symbolum» потребує значну кількість часу на реалізацію, адже необхідно вислухати якомога більше учнівських відповідей та підсумувати їх.

Використання методу «Кола Вена» допоможе реалізувати одну з вимог держави до літературної освіти, зокрема «вивчення української літератури в національному й світовому культурологічному контекстах, у міжпредметних зв'язках» [4, с. 4]. Суть цього методу полягає в тому, що учням пропонується здійснити порівняльний аналіз певного літературного явища. Для зіставлення вчитель може обрати як споріднений твір зі світової літератури, так і з інших видів мистецтва. На дошці зображуються два кола, що перетинаються. Ті частини кіл, які накладаються одне на одного, виділяються іншим кольором. У так званих «чистих» полях учні записують індивідуальні особливості кожного з аналізованих творів. Наприклад, під час зіставлення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» й драми В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» школярі вкажуть, що перший твір написано на початку ХХ століття, другий – у ХVІ, дія «Тіней...» розгортається на тлі карпатської природи, а дія шекспірівської трагедії – у старовинному італійському місті Вероні тощо. У виділених іншим кольором частинах кіл учні записуватимуть те спільне, що мають ці твори: тема кохання, однаковий вік закоханих пар, супротив родин обох закоханих проти їх одруження, трагічний кінець і таке інше. Цей метод дає можливість для застосування компаративного аналізу на початковому рівні, допомагає прослідкувати розвиток так званих «вічних тем» в літературі й мистецтві, підкреслити таким чином актуальність виучуваного

твору. Застосування «Кіл Вена» формує у школярів навички аналітичної й синтетичної роботи, вміння співставляти та порівнювати явища, розширює їх кругозір. Але слід мати на увазі, що реалізуючи цей метод у колективній формі роботи, вчитель ризикує обійти увагою тих учнів, які мають психологічний бар'єр у спілкуванні або ж недосконало знають твори чи явища, обрані для співставлення. Тому роботу слід організувати таким чином, щоб кожен мав можливість висловитися, запропонувати індивідуальну письмову роботу в запропонованій формі тощо.

На уроках літератури ефективним буде також використання методу «Асоціативний куц». Суть його полягає в тому, що вчитель обирає предмет обговорення, а учні згадують все, що про нього пам'ятають. Слід підкреслити, що цей метод відрізняється від схожого на перший погляд «Інформативного гранування» тим, що вимагає від школярів не тільки знань фактичного матеріалу, а й зосередження на своїх емоціях з приводу прочитаного, що є ще однією обов'язковою вимогою до уроку літератури. Вчитель чи помічник-учень фіксує відповіді у вигляді куца, що поступово розгалужується. Кінцевий результат допоможе узагальнити наявну інформацію про предмет дослідження, оскільки буде представлений цілісною картиною, наприклад:

Вивчення образу Лиса за казкою І. Франка «Фарбований Лис»

Універсальність цього методу в тому, що він може бути використаний на різних типах уроків та на різних його етапах. «Асоціативний куц» можна реалізувати як під час вивчення нової теми – тоді схема буде заповнюватися поступово, по мірі надходження інформації, так і під час узагальнення знань. Також у формі цього методу можна запропонувати домашнє завдання, попередньо проінструктувавши учнів. Однак, користуючись цим методом, слід попередити учнів, що необхідно виголошувати тільки потрібну інформацію. Так, про Лиса за казкою І.Франка ми не занотуємо характеристики типу «синій» чи «втікає від собак», бо вони не мають вагомого значення для аналізу образу.

Прийнятним для застосування на уроках літератури буде метод «Я все бачу». Учніській увазі пропонується для характеристики образ-

персонаж. Завдання – виокремити його як позитивні, так і негативні риси. Для унаочнення й полегшення систематизації знань доречно письмово оформляти роботу, хоча б у формі таблиці:

<i>Образ Чіпки Варениченка</i>	
<i>Позитивні риси</i>	<i>Негативні риси</i>
Любов до землі, до праці на ній	Жорстокість

Обов'язкова вимога така, що кожен учень повинен назвати як позитивну рису, так і негативну, саме це привчить його бачити предмет з різних боків, убезпечить від виголошення «книжкових істин», доведе цінність особистої думки, унеможливить використання так званого «безтекстного вивчення літератури».

Не дивлячись на деякі «слабкі сторони» методів інтерактивного навчання (а їх, до речі, має чи не кожен педагогічний метод), підкреслимо значущі переваги такого навчання на уроках літератури:

- активізація розумової діяльності учнів;
- розвиток логічного мислення, вміння аналізувати й синтезувати інформацію;
- актуалізація емоційної сфери;
- формування й розвиток суспільно значимих умінь (ініціативності, наполегливості, відповідальності, толерантності);
- унеможливлення використання методики «безтекстного вивчення літератури»;
- трансформування ролі вчителя з авторитарної на партнерську.

Будь-який сучасний підхід до вивчення літератури в школі не може існувати поза контекстом особистісно зорієнтованої освіти, важливою складовою якого є інтерактивне навчання. Подальшу розробку означеного питання вбачаємо у практичній реалізації методів інтерактивного навчання у процесі літературно-психологічного аналізу твору як такого, що здатне забезпечити гармонійний розвиток розумової та емоційної сфери учня, а також готує його до існування у сучасному соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти від 23 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.
2. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002. – 136 с.
3. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів / Анатолій Ситченко. – К. : Ленвіт, 2011. – 291 с.
4. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класи / за заг. ред. Р. Мовчан. – К. : Перун, 2005. – 201 с.